

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

19

Arki, kirkko, artefakti

Viipurin kulttuurihistoriaa
Ruotsin ajalla (n. 1300–1710)

TOIM.
PETRI KARONEN

Kannen kuvat:

Hämeessä ja Viipurin läänissä 1630-1650-luvulla toimineen maanmittari Anders Strengin (k. n. 1644) vuoden 1640 tienoilla laatima Viipurin asemakaava (O. A. Oxehufwudin jäljennös 1800-luvun jälkipuoliskolta).

Museovirasto: Historian kuvakokoelma

Johan Grummellierin (mestari 1682-1701/1707) valmistama barokkinen juomakannu. Reitzin säätöön kokoelmat.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 19

Arki, kirkko, artefakti - Viipurin kulttuurihistoriaa Ruotsin ajalla (n. 1300-1710)

Toimittanut: Petri Karonen

Graafinen suunnittelu ja taitto: Eemeli Nieminen

ISBN (painettu): ISBN 978-952-67216-4-4

ISBN (PDF): ISBN 978-952-67216-5-1

ISSN: 1236-4304

Painettu: 2017, Juvenes Print

Painosmäärä: 200kpl

Ensimmäinen painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki

Seikkailija Paul Moij. Viipurin valta- ja vastakulttuurit 1600-luvun jälkipuoliskolla

JOHDANTO

Ruotsia hallittiin 1600-luvulla yhtenäisenä valtiona. Yhtenäisyyden varassa lepäsi valtakunnan voima, semminkin kun sotien suuruuteensa paisuvassa valtakunnassa kulttuurinen, kielellinen ja uskonnollinen kirjo avartui. Avartuminen edellytti sopeutumista valtakunnan asukkailta ja tulokkailta.¹

Viipurissa takamaineen asui monenkirjavaa väkeä. Osa oli kotoisin kauempaa Saksasta, Baltian provinseista, Venäjältä, Ruotsin maakunnista, osa taasen lähempää Suomesta, Karjalasta ja Inkerinmaalta. Kaupunkiin virtasi kaupan ja käsityön ammattilaisia myös läntisestä Euroopasta, etenkin Alankomaista ja Ranskasta.

Artikkelissani tarkastelen Viipurin valta- ja vastakulttuureja valtiolliselta tasolta paikallistasolle sekä sivuan sikäläisen poliittisen kulttuurin muotoja. Katseeni kohdistan erityisesti 1660–1680-luvuille, mutta laajennan tästä aikaisempiin vuosikymmeniin. Keskeisimpinä lähteinä ovat oikeusasteiden pöytäkirjat, lääninhallinnon asiakirjat ja varhaisimmat paikallishistoriat.

Ajanjakso on otollinen siksi, että tuolloin kaupungissa vaikutti muuan skandaalikirjuriksi leimattu ja itseään Paul Moij’ksi kutsunut nuori mies.³ Hän kuului niiden nuorten miesten joukkoon, joka herätti levottomuutta, uteliaisuutta ja paheksuntaa, kyseenalaisti auktoriteetit ja ylläpiti siten vastakulttuurin eri elementtejä. Hän myös kirjoitti kaupungista ja sikäläisistä valtaa pitävistä tunnetun paskillin eli pilkkakirjoituksen, jossa eritteli paikallisia kulttuurisia ilmiöitä ja elämäntapaa.

Ilman Paul Moij’ta ja kaltaisiaan veijareita Viipuri ei olisi ollut Viipuri. Se oli kehittynyt 1600-luvun jälkipuoliskolle tullessa monikulttuuriseksi kaupungiksi, jossa yhtä pitäneet, omintakeisia tapojaan vaalineet sekä toisistaan erottautumaan pyrkineet kulttuuriset ryhmät kohtasivat päivittäin toisiaan. Ei välttämättä tarvinnut olla Paul Moij’n vertainen tarkkasilmäinen havain-

VIIPURIN ASUKKAAT 1670-1680-LUVULLA

KUSTAA H. J. VILKUNA

1670- ja 1680-luvun Viipuri oli Viipurin Karjalan, Kymenkartanon ja Savonlinnan läänin hallinnon keskus. Se lukeutui valtakunnan kansainvälisimpiin keskuksiin ja oli asukasluvultaankin maan neljänneksi tai viidenneksi suurin. Siellä erilaiset sosiokulttuuriset ryhmät asuivat eri paikoissa – jopa niin, että voi puhua ryhmien eristäytymisestä.

Viipurin asujaimiston runko koostui monenkirjavasta porvaristosta, vauraasta saksalaisesta kerroksesta, joka hallitsi kaupungin suurimpia ja komeimpia kivitaloja ja enintä osaa hallintoviroistakin, ruotsalaisesta kerroksesta, joka niin ikään oli verraten vaurasta ja piti paikallishallinnon virkoja hallussaan, sekä alimmasta suomalaisesta osasta, joka asui lähinnä esikaupunkialueilla. Näiden ja sotaväen lisäksi Viipurissa oli ranskalaisia, englantilaisia, hollantilaisia ja venäläisiä kauppiaita ja käsi-työläisiä; peruukintekijät tulivat Ranskasta, lääkärit Saksasta. Kaupunkikuvaan kuuluivat myös ulkomaiset laivat ja karjalaiset talonpojat, kerjuulla kulkevat vähäväkiset, rammot ja vanhukset. Kaupungin kupeessa oli hoitolaitoksensa spitaalisia ja hulluja varten.

Vauraimmat valtaporvarit asuivat vanhassa muurein suojatussa keskiaikaisessa

kaupungissa eli Linnoituksessa, jossa sääty-yhteiskunnan eriarvoisuus näkyi karkeimmillaan. Kaupungissa oli useita kauniita vauraudesta ja rikkauksista kieliviä kivitaloja, mutta siellä oli myös hökkeleissä asuvaa köyhälistöä. Siikaniemen esikaupunki taas oli kauniisti ja suureksi rakennettu alue, jossa asusti enimmäkseen varakasta porvaristoa. Kaupungin kaakkoispäässä ja verraten uusin linnoitusvarustuksin suojatussa kaupunginosassa eli Vallissa ei elellyt muunlaista väkeä kuin pelkästään yksinkertaista, tilapäistöillä ja kerjäämisellä elantonsa hankkivaa raihnaista ja kivulloista kurjalistoa, joka ahtautuu pikkuruisiin ja ylettömän likaisiin kojuihin. Sieltä ei löytynyt ensimmäistäkään kunnollista rakennusta. Pantsarlahdessa asui enimmäkseen suomalaisia, ja siellä valtaa pitivät pappi ja itsensä ilkkurisesti Pantsarlahden pormestariksi nimittävä pyöveli. Jokseenkin kolmannes itsensä työllä ja muiden työllä elättävästä ja veromaksavasta väestönosasta asui vanhassa kaupungissa, kolmannes Vallissa ja liki kolmannes Siikaniemessä. Pantsarlahden eläjissä sen sijaan oli vähemmän veromaksukykyisiä.²

noija ymmärtäessään, että Viipuriin ulkopuolisen oli vaikeampi asettua. Hänen toimintaansa tarkastellen voi hahmottaa Viipurissa olleita valtaapitävien valtakulttuurien muotoja ja vallattomien vastakulttuureja.⁴ Mikäli halusi viipurilaiseksi, ne oli tunnistettava ja kyettävä elämään niiden asettamien ehtojen mukaisesti. Moij teki sen tavallaan. Asettuessaan 1660-luvulla Viipuriin kauppias Anthoni Burchardtin kirjanpitäjäksi Moij valehteli olevansa kotoisin

Preussin Thornin kaupungista (nykyisin Torún). Tämä antoi paremman kuvan hänen menneisyydestään kuin totuus, että hän oli maalaispoika, jonka saksalainen kauppias oli kouluttanut, ja joka toisen miehen lapseksi tekeytyneenä oli ajelehtinut maasta toiseen, kunnes oli päätynyt Viipuriin.⁵ Koulutettuna kaupunkilaisnuorukaisena hän ystäväystyi nopeasti ikätovereidensa kanssa, teki itseään tykö valtaporvareiden ja erityisesti varakkaan naisväen keskuudessa. Juuri tässä urbaanin sosiaalisen ketteryuden piirteessä piilee Moij'n historiallinen merkitys.

Paul Moij oli seikkailija, kuten monet muut elannon perässä paikasta toiseen siirtyneet nuorukaiset. He toivat muassaan kotiseutunsa kulttuuripiirteitä, yrittivät juurruttaa niitä paikalliskulttuuriin, vastustivat paikallista valtakulttuuria ja valtiollista kulttuuria sekä ajan oloon mukautuivat niihin. Moij on tekoineen ja kirjoituksineen artikkelini avainhenkilö, mutta – tämä on syytä pitää mielessään – hän on tyypillinen poikkeus, joka paljastaa Viipurin kulttuureista keskeisiä piirteitä ja johdattaa siten viipurilaisuuden ytimeen. Valta- ja vastakulttuurien rajapinnoilla sijaitseva juuri kaupungille ominaisin kulttuuri.

Moij katseli Viipuria, sen valtaapitäviä ja asukkaita ulkomaalaisen silmin sekä kuvasi kaupunkia satiirille ominaisin keinoin.⁶ Oleellisempaa kuitenkin on, että Moij yritti parhaan kykynsä mukaan asettua osaksi Viipuria ja omaksua sikäläiset kulttuuriset tavat. Se että häneltä ja tovereiltaan riistettiin mahdollisuus elää nuorten vapaiden miesten tavoin, johti siihen, että hän kirjaili valtakulttuuria ivailevan pilkkakirjoituksen. Vaikutelma Viipurista oli yhtä negatiivinen kuin kuva hänet hylänneestä kaupunkieliitistä. Eliitti oli sisäänlämpiävä ja kaupunki kalsea.

PAIKALLINEN VALTAKULTTUURI – SAKSALAISTEN TAVAT JA KULTTUURIPERINTÖ

Viipuri oli maantieteellisesti ja kulttuurisesti etäällä Tukholmasta ja siten aivan toisenlainen kuin esimerkiksi Turku. Se muistutti paremminkin Baltian provinssien kaupungeja. Viipuri oli yhteydessä saksalaiskaupunkeihin, Turku sitoutui Tukholmaan.

Saksalaisuus leimasi Viipuria, sikäläistä kulttuuria ja viipurilaisuutta. Saksalaisia Viipurissa oli ollut iät ja ajat. Kaupankäynnistä olisi tullut tuskin mitään ilman saksalaisten tietämystä, taitoja ja verkostoja. Tässä oli puolensa: kruunu toivoi, että viipurilaiset olisivat vapautuneet kiinteästi suhteesta Tallinnaan, Riikaan ja Lyypekkiin niin, että olisi purjehdittu suoraan Juutinrauman länsipuolella sijaitseviin kaupunkiin. Tämä edellytti saksalaisen, etenkin lyypekkiläisen aineksen (lyypekkiläisiä pidettiin epäilyttävänä ja kavalina) sitomista

kaupunkiin ja Ruotsin valtakuntaan, ja toisaalta sitä, että saksalaislähtöiset hyväksyivät Viipurin kurjuuden. Vasta 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alkupuolella kaupunkiin saapuneet kotiutuivat – toisin sanoen asettuivat pysyvästi aloilleen ja suomalaistuivat niin, että puhuivat itsestään suomalaisina (*finne*) erotukseksi saksalaisista ja ruotsalaisista. Heihin lukeutuivat muiden muassa Boismanit, Freetset, Schmidtit ja Königit. Kun saksalainen väestönosa sitoutui kaupunkiin ja jossain määrin etääntyi Tallinnan, Riian ja Lyypekin porvariston piiristä, oman kulttuurin ylläpidon merkitys kasvoi.

Sitoutumisessa kaupunkiin keskeistä oli paikallishallinnon eli käytännössä raastuvanoikeuden ja maistraatin valvonta ja jopa tehtävien monopolisoiminen. Paikallishallinnon johtavassa asemassa oli helpompi säilyttää ja vahvistaa omintakeista kulttuuria sekä samalla luoda viipurilaista valtakulttuuria.

Kielellä oli tässä tietysti roolinsa: saksalaiset puhuivat kotioloissa ja keskenään saksaa, kommunikoivat ruotsalaiseksi (*svensk*) kutsutun valtakunnallisen esivallan kanssa ruotsiksi ja valtaväestön kanssa suomeksi. Kotiolojen saksankielisyys oli elimellisesti kulttuuria ylläpitävää ja erottelevaa.⁷

Kotiolot laajenivat saksankielisen yhteisön yhteisiksi tapahtumiksi. Juhlat olivat intiimejä, oman kulttuuriryhmän sisäisiä tapahtumia. Saksalaisen kulttuuripiirin ylläpitämiä kalenterivuoden tapahtumia olivat muun muassa nimipäivät ja Martin päivän kemut marraskuussa. Juhlissa tietysti pukeuduttiin muodinmukaisesti parhaimpiin ja muodissa seurattiin saksalaista esimerkkiä:⁸

Helmikuun seitsemäntenä päivänä 1638 useita nuoria porvareita kutsuttiin viettämään Rikhardin päivää nimensä kantajan, Rötger Boismanin taloon. Isäntä oli varannut vierailleen riittävästi olutta ja palkannut pelimannin. Nimipäivillä juotiin, ilveiltiin ja taas juotiin ja tanssittiin. Opiskellessaan oikeiden aikuisten miesten tavoille nuorukaiset joivat toistensa maljoja; täytettiin kaksi juomastiaa, tarjottiin toista jollekulle, jonka kunniaksi se nimettiin. Isäntä joi eniten. Hän oli liki tiedottomassa kunnossa, vaan eivätpä muutkaan selvin päin olleet. Rähäkkä nousi, kun vastikään Viipuriin asettunut nuori porvari Rötger Platzman halusi juoda maljan Viipurissa syntyneen Blasius Königin kanssa, mutta nimesikin maljan isänsä maljaksi. Tällöin itseään oikeana viipurilaisena pitänyt König riemastui ja tokaisi saksaksi: Piru tietää isästäsi, siitä maankiertäjästä.

Saksalainen piirikin jakautui viipurilaisiin (*finne*), vasta saapuneisiin ja muukalaisiin. Kulttuuristen tapojen erot olivat toki pieniä, mutta ryhmien sosiaaliset erot toisinaan jyrkkiäkin, mikä ilmenee oikeudenkäyntiaineistoista.

Toisenlaista nimipäivää vietettiin juhannusaattona 1666. Tuolloin Hans Thile juhli Johanneksen päiväänsä:⁹

Siikaniemeläinen Hans Thile oli saanut isännältään luvan matkata kaupungin läheiseen juhlasaareen ja kutsua nimipäiväänsä juhlistamaan saksalaisia pariskuntia. Pariskuntien laatu määrittyi miehisesti:

Niinpä ne (so. pariskunnat) olivat hyviä ja kunniallisia miehiä, kuten yksi kutsutuista asian tiivisti, naisista ei puhuttu mitään. Juhla oli sukupuolet yhdistävä juomajuhla, jossa viini virtasi. Sitä Thile oli hankkinut niin paljon, että kutsuvieraat saattoivat juopotella aattoillasta aamunkoittoon ja vielä jatkaa paluumatkalla. Juhannuspäivänä käytiin Siikaniemen kirkossa.

Juhannusaaton nimipäiväryppäjäiset olivat kulttuurinen erikoispiirre, juhannuskirkko valtakunnallinen ja hengellinen velvollisuus. Kirkossa nimittäin kävivät kaikki kielestä ja kulttuurista riippumatta.

Burchardtin kirjanpitäjänä ja ”saksalaisena kaupunkilaisena” Paul Moij imeytyi nopeasti saksalaiseen paikalliskulttuuriin ja pääsi mukaan intiimeihin, kulttuurisesti ja sosiaalisesti erotteleviin ja yhdistäviin tilaisuuksiin. Näistä kiinnostavimpia oli saksalaiselle kulttuurille tunnusomainen ja Pohjoismaihin levinnyt tapahtuma, Martin hanheksi kutsut pidot. Viipurissa Martin hanhella oli juuri saksalaisen perinteen takia toisenlainen rooli kuin Ruotsin valtakunnassa yleensä. Se oli eräänlainen pariutumiskoetus, ei pelkkä sadonkorjuujuhla:¹⁰

Marraskuun 12. päivänä 1671 pormestari Hans Schmidtin vaimo järjesti Martin hanhen pidot, jossa paikallisia naimattomia nuorukaisia kutsuttiin tapaamaan Schmidtin kälyn naimattomia sisarentyttäriä. Osalliseksi ilosta pääsivät Moij, kauppias Havemanin narvalaissyntyiset kestit Jochum Kostfelt ja Paul Loij (Low) sekä edesmenneen pormestari Blasius Königin (Köningh) poika Heinrich.

Naitettavat olivat kauppiasperheiden tyttäriä ja puolisoehdokkaat viipurilaiskauppiaiden poikia ja Itämeren piirin saksalaiskaupunkien porvareiden lähettämiä kestejä, joiden odotettiin pääsevän pitkälle, vapauttavan kauppiat tyttäriensä elatuksesta ja ylläpitävän taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia siteitä Lyypekkiin, Tallinnaan ja Riikaan. Sikäläiset Viipurin kestit asuivat kestäisin laivoissaan. Mikäli eivät palanneet kotikaupunkiinsa, asettuivat he talveksi kortteeriin tai hankkivat työpaikan valtaporvarin palveluksessa. Heidät tunnettiin levottomasta ja järjestykseen taipumattomasta käytöksestään sekä yleisten rettelöiden ja julkisten metelien alullepanijoina, suorastaan kapinoina.¹¹ Toisinaan nuoriin miehiin yhdistettyä rehentelyä suvaittiin, toisinaan ei.

Martin hanhen kemuissa suosittiin parhaimpia – siis viipurilaisittain katsottuna sopivimpia nuorukaisia. Arvonnassa osattomiksi jääneet närkästy-

vät ja purkivat narkästystään vastakulttuurin keinoin ja samalla paljastivat nuorukaisten kotipuolestaan tuomia kulttuuripiirteitä; Liivinmaan saksalaiset uskoivat olevansa eri maata kuin Viipurin saksalaiset.¹²

Kutsua vaille jääneet nuorukaiset harmistuivat, kokosivat voimansa ja lähtivät joukolla pilaamaan tilaisuuden. Joukkoon kuuluivat Moij'n asuintoveri, Burchardtin viininlaskijakisälli Johann Gram, lyypekkiläinen Johann Remmert, Heinrich Schmidtin katupuotikisälli Peter König, musikanttikisälli Niclas Peters(son) ja kaksi lukiolaista. Pilkkatakseen Martin hanheen osallistuvia he soittivat pormestarin kadunpuoleisen ikkunan alla liivinmaalaista sävelmää *Tiri-tirlum-dei* ja joukon rohkeimpana Gram asteli sisäpihalle kurkistaakseen ikkunasta, ketkä olivat päässeet pormestarin rouvan suosioon. Kun Gram palasi, joukkio poistui soittaen. Kutsuttujen joukosta neljä häväistyä nuorukaista lähti tavoittamaan häpäisijöitään. Ryhmät kohtasivat toisensa kadulla, häpäisyn syytä perättiin ja sanoja vaihdettiin, kunnes mentiin raatimies Haqvin Schmidtin lesken ylläpitämään krouviin juomaan olutta ja ryyppäämään viinaa (leskirouvien krouvit olivat suorastaan merkittävä osa kaupunkikulttuuria). Aikansa juotuaan nuorukaiset tulivat ulos ja antautuivat joukkotappeluun, minkä takia yksi ja toinen joutui aamuyöllä parturien paikattaviksi. Oikeudessa kadulla metelöinti ja joukkotappelu nimettiin grassatimiksi.

Kysymys oli paitsi nuorten miesten kunnianarkuudesta myös aikakautta leimanneesta kulttuurisesta piirteestä, Ruotsin valtakunnan valtiokulttuuriin oleellisesti liittyvistä tavasta, *grassatimista*. Grassatimit olivat sotaisella 1600-luvulla yleiseurooppalainen ilmiö, mutta Ruotsissa niillä oli erityinen roolinsa. Nimittäin sotien mahtavuuteensa kasvanut Ruotsi suosi valtiollisia juhlia, joihin kytkettiin sotakoneiston voimannäyttöjä. Kun oli vähänkin aiheetta, järjestettiin jonkinlainen miekkamiesten paraati sekä annettiin pyssyjen paukkua.

VALTIOKULTTUURI JA SEN MUUNTUMAT

Grassatimit eli räyhäveljien retket olivat niin yleisiä, uhkaavia ja rauhallista järjestystä rikkovia, että ne kiellettiin Viipurissa jo 1637 ja uudestaan 1645, liki 20 vuotta aikaisemmin kuin kuninkaallinen plakaati 1664 julisti ne kielletyiksi menoiksi. Tämäkään ei riittänyt, vaan vielä kerran Viipurin raati kielsi räyhäretkueet, nimittäin vuonna 1693.¹³

Grassatimit olivat valtiokulttuurin muuntumia, jopa vääristymiä, nuorten miesten, ylioppilaiden, sotilaiden, upseereiden ja säätyveljien kulttuurinen tapa. Valtio kyllä suosi miekkojen kalistelua, pyssyjen pauketta ja tykkien jylyä

toisaalla, mutta piti niitä sopimattomana toisaalla. Perustelu oli sama, katsoipa asiaa kummasta suunnasta tahansa. Kuri ja järjestys olivat valtiokulttuurin ytimessä: samalla kun aseet ja sotilaallinen musiikki manifestoivat kuria ja järjestystä, aseiden yksityinen esittely ja juopuneiden öinen hoilutus edustivat kurittomuutta ja epäjärjestystä.

Sota-ajan ihanteita mukailtiin valtiollisen poliittisen kulttuurin ylläpidossa. Huippuunsa vietynä tämä merkitsi muun muassa valtakunnan juhlapäiviksi järjestettyjä tykeillä ja pyssyillä ampumisia, paraateja ja sotajoukkojen katselmuksia. Ne muodostivat keskeinen osan valtiokulttuuria Ruotsin valtakunnan mahtavuuden ja merkittävyyden markkinoimisessa kansalle.¹⁴ Miekka ja sen kantaminen myös osoittivat ja korostivat yhteiskunnallista asemaa;¹⁵ miekka ja isäntävallasta vapautettu mies olivat tavallaan yhtä:¹⁶

Viipurin raastuvanoikeus sovelsi valtakunnallisia ja paikallisia päätöksiä suoraan kolmeen saksalaisnuorukaiseen, Paul Moij'hin, Paul Loij'hin ja Johann Remmertiin. Kokouksessaan 18. joulukuuta 1671 oikeus kielsi sakon uhalla heiltä miekkojen ja muiden aseiden julkisen kantamisen; miekkoja veijareilla olikin erityyppisiä, pamppuja, hakkausmiekkoja ja stukametsjä. Perusteluna oli se, että kolmikko oli asettunut Ruotsin lakia vastaan turhanaikaisesti, etenkin öisin, miekkoja kantaen.

Miekka oli oikean ja miehen mitta, sitä kantoi-
vat kaikki isäntävallasta riippumattomat aikuiset miehet ja riippumattomat nuoret miehet, sotilaat, ylioppilaat, kaupunkilaisnousukkaat, kauppiaat, upseerit, aateliset ja muut nousevat säätyryhmät. Miekka oli viipurilaisnuorukaisille erityisen merkittävä, että sen avulla he korostivat asemaansa. Tosiasiassa heillä oli isäntänsä, valtaporvarit, mutta vapaa-aikanaan he miekkojen kanssa olivat kuin isäntiä ei olisi ollutkaan. Kun oikeus kantaa miek-

Sotia käyvä suurvalta edellytti massiivista asetuotantoa. Ruukeissa, kuten Uplannissa sijainneessa Wirassa, valmistettiin miekkoja sotilaille ja muille tarvitsijoille. Aseiden joukkotuotanto muutti miekkojen symboliarvoa. Miekat, kalvat, säilät ja muut olivat edelleen 1600-luvun lopulla statusesineitä, mutta toisella tavalla kuin muinoin. Nyt miekkojen kanssa liikkui paitsi aateliset ja upseerit myös sotilaat, säätyläistön miehet ja sellaisiksi itsensä mieltävät sekä sellaisiksi pyrkivät nuorukaiset, kuten ylioppilaat ja kaupunkien yritteliäät nuoret. Viimeksi mainitut halusivat kantaa miekkoja näyttääkseen oikeilta miehiltä sekä erottuakseen poikasista ja vähäväkisistä.

Paul Moij laatimassa pilkkakirjoitusta raatiherroista.

Taiteilija Erkki Tantun ilmeisen onnistunut näkemys häväsytyskynäilijä Paul Moij'sta työssään. Tässä aiheen tunnetuimmassa kuvauksessa on taiteilija kuitenkin ottanut vapauden kuvata Moij vanhana miehenä, vaikka lähteiden mukaan hän oli paskillin kirjoitusaikana vielä nuorukainen.

järjestysvallan edustajan, tarkastusmies Johan Vahlen kustannuksella. Tämä oli jutussa kantajana:¹⁸

Vastaajat metelöivät, että Vahle oli kelmi, valehtelija, kunnes pystyi todistamaan, että he olivat mukamas kulkeneet räyhäseurueena. Ja kun Vahle pystyi kaupunginvahtien todistusten perusteella osoittamaan, että grassatimia oli kuljettu, nuorukaiset turvautuivat muihin keinoihin, väittivät, että Vahle oli sanonut Lappeenrannassa Remmertin kironneen itsensä, jäivät vuorotellen pois oikeuden istunnoista, kiistivät jatkuvasti ja laativat vielä miehissä valituksen hovioikeuteen aikaisemmasta oikeuden ratkaisusta. Siihen he saivat mukaan myös Gramin, Kostfeltin ja Königit. Esivalta oli silti vankkumaton: raastuvanoikeus antoi langettavan tuomion.

kaa kiellettiin, vietiin samalla miehen kunnia. Nuorukaiset muuttuivat pahaisiksi poikasiksi sekä säädyttömiksi ja kunniattomiksi miekkosiksi.

Ei liene yllätys, että kolmikko jatkoi protestointiaan kaupungin ja tuomioistuimen asettamia rajoituksia vastaan käyttäen hallitsemiaan keinoja, ivaa ja pilkkaa:¹⁷

Seuraavana yönä he järjestivät oikean grassatimretken, kulkivat kielletyt miekat kupeillaan kaupungin katuja, karjuivat ja rallattivat sekä pistäytyivät välillä Anthony'n kellarissa rehentelemässä ja juopottelemassa. Kaupungin vahdit seurasivat menoa loitommalla, tunnistivat nuorukaiset ja etenkin Burchardtin kirjanpitäjän.

Paul Moij oli saavuttanut tunnetun aseman yhteiskuntajärjestyksen järkyttäjänä.

Kun yksi poliittisen vastakulttuurin muoto oli todettu tehottomaksi, ryhdyttiin käyttämään toisia. Oikeudenkäynnissä tammi-helmikuussa 1672 saksalaisnuorukaiset pilailivat

Pilkkaaminen, vastustajan naurunalaiseksi tekeminen, väistely, asian vierestä puhuminen, niskurointi ja ajanpeluu olivat tavanomaisia ja tehokkaita poliittisen vastakulttuurin keinoja taisteltaessa vahvaa valtakulttuuria vastaan. Kaupungissa haukkumanimienä olivat tavanomaiset, hunsvotti, joka oli saksalainen lainasana, kelmi, verikoira ja roisto sekä erikoisuuksina leijona ja kaupunkioloihin sattuvasti osuva bankrotti.¹⁹

PILKKAKIRJOITUS, VIIPURIN VALTAKULTTUURIT JA VASTAKULTTUURI

Aikakaudesta riippumatta vallankäyttö oli manifestoivaa, seremoniallista, pönäkkää, pröystäilevää ja mitä suurimmassa määrin kulttuurisesti erottelevaa. Hovikulttuuri keskittyi Ruotsiin, mutta säteili etikettinä linnojen ja ylimysten välityksellä Viipuriin.²⁰

Virallisten käytöstapon takaa avautuu aina todellisuus, joka kukki huumorissa ja nöyristelemissä tavoissa ja paljastui kiivastuksissa esitetyissä puheenvuoroissa ja kaunaisissa kirjoituksissa. Käsitykset esivallasta – toisin kuin viralliset tekstit antavat ymmärtää – olivat usein peräti kielteisiä ja vierastivat hierarkkista harmoniaa. Näissä esivallan edustaja oli narri.²¹ Näin oli Moij’inkin laatimassa tekstissä.

Kohtelustaan kimpaantunut Moij ja kumppaninsa kaupunginparturi Baltasar Mende antoivat viipurilaisten tutustua Moij’n laatimaan pilkkakirjoitukseen (tekstistä oli ilmeisesti yksi apteekkiresepteille laadittu versio, jota Mende säilytti). Tämä tapahtui tietysti salaa, mutta pian kaupungilla naureskeltiin julkisesti. Huhuttiin, että Burchardtin entinen kirjanpitäjä²² Moij oli kirjoittanut joistain oikeuden jäsenistä pilkkakirjoituksen ja jättänyt sen Menden haltuun. Kun kaupungin valtaporvarit kuuluivat tästä, he julmistuivat ja haastoiivat tekijän ja tukijan oikeuteen kesällä 1672. Kantajien joukko oli laaja. Siihen luettiin, pormestarit, raati ja koko kaupungin porvaristo.²³ Varsinainen tutkinta ja oikeudenkäynti siirtyivät kuitenkin syksyyn:²⁴

Syyskuun lopulla käydyn oikeudenkäynnin alussa Mende kiisti tietävänsä asiasta mitään. Oikeus uhkasi, että Mendeä käsiteltäisiin kuin tekijää (*authore*), mikäli hän ei välittömästi luovuttaisi tekstiä oikeudelle. Vaatimus teki tehtävänsä, Mende lupasi hakea tekstin, mutta väitti edelleen, ettei tiennyt sen sisällöstä. Kun kirjoitus sitten esitettiin oikeudessa, Mende myönsi, että se oli Moij’n käsialaa ja että Moij oli itse kirjailija. Tämän tunnusti Moij’kin, mutta ei välttämättä sitä, että olisi tietoisesti häpäissyt ja loukannut porvariston, pormestarien ja raati miesten kunniaa.

Itse paskilli oli toistakymmentä tuomiokirjafoliota pitkä, saksankielinen ja nerokkaasti Viipurin kustannuksella naureskelevä. Pohjimmiltaan kyse oli oivaltavasta ja yhteiskuntajärjestystä pilkkaavasta huumorista, jonka juuret olivat syvällä sääty-yhteiskunnan hierarkioissa, laeissa ja asetuksissa ja jollainen versoi kaikkialla – sääty-yhteiskunnan järjestyksessähän riitti loputtomasti ihmeteltävää ja jutusteltavaa.

Sääty-yhteiskunnan poliittista huumoria viljeltiin pienissä seurueissa siten, että huumori harvemmin johti julkiseen tuomioistuinkäsittelyyn. Tässä tapauksessa tilanne oli aivan toisenlainen, mutta siinä mielessä tyypillinen, että julkistettu pilkka osui myös kokonaiseen järjestelmään. Tavallisesti huumori jätti jälkensä lähteisiin myös silloin, kun kohteena oli majesteetin (so. kruunun) edustajia.

Vaikka nurinkurinen maailma oli periaatteessa mahdollon, se saattoi tulla lähelle todellista maailmaa: ahdistusta lääkitsevällä pilailulla ilmaistiin sitä vallitsevaa tosiasiaa, että olevaisessa maailmassa kaikki ei ollut kohdallaan. Kieli oli kapinan ase ja nauru valtaa. Huumorin tehtävä oli osoittaa, että epäjärjestys ja epäoikeudenmukaisuus olivat kiinteä osa järjestynyttä maailmaa. Kurjuudessa ja niukkuudessa ei sinällään ollut mitään naurettavaa, mutta sen kestämistä saattoi helpottaa naureskelemalla näennäisen huolettomana, kun ei ollut enää mistä huolehtia.²⁵ Pilkkakirjoituksessaan Moij kutsui monivuotista työnantajaansa Burchardtia Viipurin ensimmäiseksi, etevimmäksi, oikeudenmukaisimmaksi ja mitä mainioimmaksi mieheksi. Ja kun ironiaa oikein tulkitsee, Burchardt ei olisi sitä suinkaan ollut. Jostain syystä Moij oli muuttanut Burchardtin nurkista Schmidtin lesken taloon, jossa asusti myös vanha tuttu Heinrich König.²⁶

Kielellinen monimuotoisuus ja porvariston kieliryhmien väliset ristiriidat esiintyvät myös Moij'n paskillissa. Itse asiassa on kiinnostavaa, että alkuperäisestä saksankielisestä kirjoituksesta tehty ruotsinnoh hävittää joitain nyansseja ja muuttaa tekstiä, kuten tietyt antiikin jumaluudet kotoisiksi. Se teki tekstistä antiikin kulttuuria tuntemattomillekin ymmärrettävää: alkuperäisen tekstin *Phæbus* on käänöksessä vain aurinko ja *Neptunus* meren jumala.

Eriyistä huomiota saavat naiset sekä tietysti pormestarit ja raatimiehet, jotka olivat riistäneet Moij'ltä miehuuden. Raatihuoneessa, joka oli jäänyt rakennuksena aavemaisen keskeneräiseksi ja rumaksi, oli tehty paljon pahuutta ja luettu lakia miten sattui, väittää Moij.

Raadin kolmesta pormestarista kukaan ei ollut virkansa arvoinen.²⁷ Yksi oli vanhuuttaan tullut lapseksi jälleen, toisen asiantuntemattomuus nauratti vanhoja akkojakin ja kolmannen valtavaan päähän ei mahtunut ymmärrystä nimeksikään. Raatimiehistä yksi liehitteli toisia, toinen oli rikkiviisas ja naisiin

menevä, kolmas huikean rikas esiintyi köyhänä ja neljäs petkutti velkojiaan.²⁸

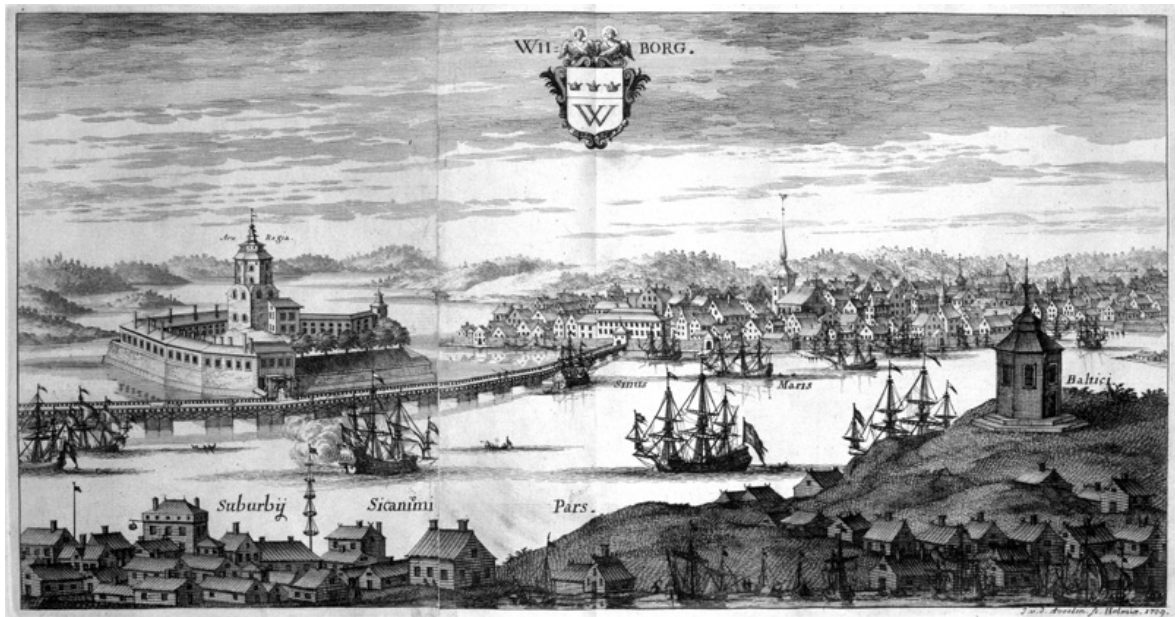
Liehakoiva raatimies paljasti valtakulttuurista erään aikakaudelle tunnusomaisen piirteen. Valtakulttuurin edustajat näkyivät katukuvassa omituisine ja kiemuraisine käyttäytymisineen harvemmin, ja milloin valtakulttuuri toden teolla laskeutui kansan ihmeteltäväksi, kyse oli totisesta vallan kultista.²⁹ Valtiollliset tilaisuudet, joita Viipurissa tosin harvemmin nähtiin, olivat pröystäileviä ja manifestoivat sääty-yhteiskunnan hierarkioita. Tarkoitushakuinen nuoleskelu ja kollegiaalinen imartelu kuuluivat erottamattomasti sääty-yhteiskunnan kirjoittamattomaan käyttäytymisnormistoon. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että toisia lähestyttiin häpeilemättömästi, jopa julkeasti imarrellen, kun tavoiteltiin omaa etua tai vastavuoroisia palveluita. Samalla voitiin odottaa toisilta itseen kohdistuvaa imartelua ja nauttia siitä. Imartelu ei jäänyt vain puheen tasolle, vaan se siirrettiin käytöstapoihin. Säädyllinen käytös edellytti kumarruksia, hoviniiauksia, keveitä askelia, marssia, hienostuneita eleitä ja ylen ystävällisiä hymyjä – näitä kukin harjoitti säätynsä mukaan ja läsnä olevan seurueen jäsenten koostumuksen vaatimalla tavalla. Teatraaliset, suorastaan balettia muistuttavat tanssinomaiset tervehdykset, ylitsepursuvat kumarrukset ja lierihatun suurieleiset heilautukset kuuluivat suurvalta-ajan eliitin kanssakäymiseen.³⁰

Huumorin, naurukulttuurin, vallankäytöllinen aspekti oli tuntuva yhteiskunnassa, joka perustui ihmiset arvottaviin sääntöihin. Nauru edusti valtaa, ja nauramalla paljastettiin ja uudistettiin valtahierarkioita. Naurukulttuuri sitoutui aikaan ja paikkaan sekä sisälsi universaaleja piirteitä käsitellessään yhtä lailla valtaa ja vallattomuutta, groteskisti ihmistä ja säädyttömyyksiä.³¹

Tällaisia groteskeja piirteitä pilkkakirjoituksessa sai osakseen pormestari, jonka pää oli suuri kuin Aleksanteri Suuren Bucefalos-niminen hevonen, ja yllyttävää kyllä viipurilaiset naiset. Heistä Moij huomauttaa, että saksalaisen kansakunnan (*nation*) veri oli Viipurissa sekoittunut paikalliseen. He eivät olleet muutoin pahimmasta päästä, mutta viinanhimo teki heistä luotaantyöntäviä.³²

Pilkkä osui. Julmimmin pilkkakirjoituksesta raivostui pormestari Heinrich Menschewer (k. 1678), jonka ulkoista olemasta, suurta kokoa sekä valtavaa tyhjänä kumisevaa päätä Moij oli pilkannut.

Raastuvanoikeus päätti vuoden 1665 plakaatiin nojaten, että pilkkakirjoitus oli julkisesti poltettava ja sen kirjoittaja tuomittava joko 20 hopeataalarin sakkoon tai menettämään henkensä. Päätös alistettiin kuninkaalliselle Turun hovioikeudelle.³³ Tuomittu myös menettäisi oikeuden osallistua kaikkiin julkisiin kristillisiin tilaisuuksiin, kuten häihin ja hautajaisiin, kunnes tapaus oli saatettu hovioikeudessa päätökseen.³⁴

Viipuri pääsi mukaan Erik Dahlberghin johdolla 1660-luvulta lähtien kymmenien vuosien ajan laadittuun mahtavaan teossarjaan *Svecia antiqua et hodierna* – vanha ja nykyinen Ruotsi. Kynäpiirroksen pohjalta 1709 tehdyssä kuparipiirroksessa Viipuri levittäytyy katsojan eteen 1600-luvun lopun asussaan. Taustalla on muurein ympäröity varsinainen kivitalojen kaupunki tarkkoine yksityiskohtineen. Sieltä erottuvat muun muassa sillan päässä sijaitseva, Moij'n pilkkaama raatihuone ja sen oikealla puolella tuomiokirkon torni. Ylhäällä on kaupungin vaakuna ja sen merkittävin tunnus on W. Silta yhdisti toisiinsa kaupungin, linnan ja sittemmin 1700-luvun alussa palaneen Siikaniemen esikaupungin. Sillasta oikeastaan alkoi Itämeri – sinus maris Baltici, joka toi Viipurille vaurautta ja joka piti yllä kaupungin monikulttuurisen viipurilaisväestön yhteyksiä kirjavaan valtakuntaan ja vielä kirjavampaan merien maailmaan.

NÄKYVÄT JA NÄKYMÄTTÖMÄT

Niin kutsutut saksalaiset olivat itsetietoinen ja arvonsa tunteva rikkaiden kauppiaiden ryhmä, joka hallitsi ulkomaankauppayhteyksiä ja vieläpä yhteyksiä Ruotsin valtakunnan moniin saksalaiskaupunkeihin. Niin sanotut ruotsalaiset eli valtakunnan muista kaupungeista Viipuriin tulleet taasen muodostivat virkakoneiston ja menestyvän porvariston ytimen. Heitä oli lukumääräisesti jokseenkin saman verran. Saksan kieli oli saksalaisen kulttuurin kieli, ruotsi hallinnon kielenä valtakunnan valtiokulttuurin ja Viipurin ruotsalaisen kulttuurin kieli. Viimeksi mainitun asema ei hallinnon kielenä ollut uhattuna silloinkaan, kun saksankieliset monopolisoivat paikallishallinnon itselleen. Toisin oli Baltian provinseissa, joiden mahtavat kaupungit olivat hallintoa myöten saksankielisiä.³⁵

Juuri missään Moij ei viittaa Viipurin väestön suurimpaan ryhmään, suomenkielisiin, tai muihin Viipurissa vaikuttaneisiin kieliryhmiin, kuten venäläi-

VIIPURILAISTEN SUKUNIMET VUONNA 1675

KUSTAA H. J. VILKUNA

Henkikirjassa mainitut sukunimet kuvastavat kaupunginosien väestösuhteita. Vuonna 1675 mainitaan kaupungissa (Staden), Vallissa, Siikaniemessä, Pantsarlahdessa ja linnaseurakunnassa sekä kaupungin lampuotikylissä seuraavia sukunimiä.³⁷

Kaupunki: Baarss, Bagge, Barckhusen, Betge, Björkman, Bock, Boisman, Bolardus, von Borgen, Botin, Brandt, von Brochen, Burckhardt, Busekist, Carstenius, Casse, Danckwardt, Dassou, Freese, Frost, Gammal, Green, Gudrath, Hajainen, von Hall, Harrius, Hartt, Haveman, Helsing, Herkepæus, Hertz, Hobber, Huss, Jänell, Koikka, Korppinen, Kölling, König, Lackmannus, Leppänen, Lifman, Luuk, Martin, Menschewer, Moderus, Möller, Nieman, Piltzer, Piper, Reissman, Ritz, Roke, Rolof, Ruuth, Sahlst, Schmidt, Seelandt, Seseman, Skinnare, Stammer, Steekman, Strandenius, Sutthoff, Tesk, Thesleff, Thile, Timmerman, Toraw, Ursinus, Vahle, Wiborg, Winter, Vogel, Zitting.

Valli: Babbe, von Borgen, Freese, Halittu, Hilikko, Huppuinen, Hyrmä, Hyypiä, Häkäläinen, Hämäläinen, Ikonen, Jortikka, Kaijainen, Kakko, Kara, Karhu, Karppi, Kiukas, Kivikko, Kokki, Koppa, Kuisma, Kultamies, Kupilainen, Kurki, Kärkäs, König, Lammas, Lappalainen, Laukkanen, Lautainen, Lavonen, Leppänen, Liimatta, Lonkka, Mononen, Muta, Mäkeläinen, Mäski, Möller, Nurmi, Orslax, Paarma, Pamppu, Parkkari, Pelttari, Perolainen, Pilli, Pukero, Pukki, Puttonen, Remuinen, Savolainen, Schultz, Sibbo, Sika, Sinkko, Sola,

Stråhlman, Susi, Taari, Taikina, Tasku, Teräväinen, Tiippainen, Toikka, Torkkeli, Tulihattu, Töhkö, Vaittinen, Valkoinen, Woltter, Vääräinen, Zidensnör.

Siikaniemi: Agander, Ahokas, Berner, Boisman, Brudgum, Crumb, Fors, Forsell, Forsman, Frosti, Hamppu, Haikari, Haili, Hajainen, Harakka, Hämäläinen, Kakko, Kapi, Kara, Karkiainen, Kasukka, Kemppi, Kirjavainen, Kirppu, Kokki, Kokora, Kolkka, Komu, Kontu, Kulha, Kulta, Kölli, Lavonen, Liinaharja, Lohko, Mitikka, Mums, Mälkiä, Mökkö, Möllä, Nirkko, Nisu, Nukari, Närvä, Paakkonen, Pakkanen, Palvainen, Parkkari, Parkkonen, Pekko, Petræus, Pilot, Posti, Potthusen, Pulska, Raaska, Rakkolainen, Reuter, Roiko, Rouhiainen, Rötköö, Satama, Skyttä, Skägg, Strengberg, Sund, Susi, Tani, Teräväinen, Tipakka, Tujulainen, Turkki, Tuuri, Tuutti, Vainikka, Vakkilainen, Virolainen, Österman.

Pantsarlahti: Hämäläinen, Ilonen, Kontiainen, Kuopio, Pönttö, Taipalainen.

Linnaseurakunta: Antilainen, Haikara, Herttapoika, Herttuainen, Holtiainen, Hämäläinen, Karhu, Karkko, Klami, Kostiainen, Koukkuselkä, Nirkko, Nylander, Piltzer, Polakka, Porkka, Pukki, Reuter, Riddar, Rokkoinen, Saksa, Silvasti, Suutari, Syväjärvi, Teräväinen, Tujulainen, Turkki, Turulainen, Tuulimyly, Vahvanen, Vainikka, Vääräjalka.

Lampuodit: Huppuinen, Kekkonen, Lavonen, Makkolainen, Mulli, Nikki, Paukkunen, Rokkoinen, Salakka, Skyttä, Susi, Toppo, Uronen, Vasenkätinen, Villanen.

siin, joita toiset pitivät kavalina ja toiset turkkilaisten ohella esimerkkinä niistä onnettomista, jotka ”ruotsalainen” hallintokoneisto jyräsi. Tässä mielessä itsensä jyrätyiksi tunteneet suomalaiset, ”suomalaiset” ja muut kaupungissa kiinteistöjä omistaneet olivat onnekkaampia. Heitä ei sentään voinut noin vain imeä tyhjiin ja ajaa pois.³⁶

Paskillissa on yksi suomenkielinen virke, ”ei ole kotona”, jonka olemassaolo ja muoto sinällään osoittavat, että Moij oli ehtinyt omaksua jollain tavoin tämänkin kielen. Sitäkin kiinnostavampaa on, että hän puhui sujuvasti venäjää ja puolaa, ja pystyi kommunikoimaan ruotsinkielisten kanssa. Ensimmäisessä oikeudenkäynnissä, jossa Moij’ta ja kumppaneita syytettiin grassatimista ja joukkotappelusta, mainitaan erikseen, että nuorukaiset lauloivat liivinmaalaista sävelmää, että Moij ja Gram keskustelivat viinaa ryypätessään keskenään venäjäksi ja puolaksi, ja että joukkiot huusivat ruotsiksi ja saksaksi. Lisäksi pöytäkirja osoittaa, että vahdit, jotka olivat suomenkielisiä, todistivat suomeksi; pöytäkirjaan jäi siten sekakielisiä ilmaisuja, kuten laulamista kuvaava *laulandes*.³⁸

Siinä missä 1670-luvulla varsinaisen vanhan kaupungin asukkaista – heistä joilla oli merkitystä – suuri osa oli saksalais- ja ruotsalaisperäisiä, esikaupunkien, Siikaniemen, Vallin ja Pantsarlahden väestöstä valtaosa oli suomalaisia. Mikään ei muuttanut kulttuuristen ryhmien tasapainoa, saksalaiset ja tärkeät ruotsalaiset asuivat kaupungissa, kuten olivat asuneet jo 1500-luvulla.³⁹ Siellä suomalaisia oli vähän, heistä enimmät asuivat muurien tuntumassa mökeissä tai palvelijoina vallasväen taloissa. Viipurin karttaan piirtyi erotteleva ja pysyvä kulttuuris-sosiaalinen topografia. Kenties tosiaan on niin, että eri kieliryhmät elivät yhdessä,⁴⁰ mutta kenties on niinkin, että he elivät erossa toisistaan. Valtakulttuurin edustajat saattoivat helposti lähestyä valtaväestön edustajia, mutta vastakkainen liike oli vaikeampaa. Valtaväestö valitti kohtelustaan, lähinnä siitä, etteivät saaneet ääntään kuuluviin ja sijaa hallinnossa.⁴¹

Raha, elinkeinot, toimeentulo ja vauraus muovasivat kulttuuria. Suomalaiset polveutuivat kulttuurisessa mielessä enimmäkseen siitä irtaimesta väestä, joka oli asunut ammuin kaupungin liepeillä ja jonka kruunu oli päättänyt asuttaa kaupunkiin. He olivat vähemmän tärkeitä porvareita, asukkaita, alimman luokan käsityöläisiä, palvelusväkeä ja irtolaisia. Menestyjiä oli vähemmän niin, että Moij’n ivallinen toteamus voi hyvinkin pitää paikkansa: paikalliset elivät – Moij kertoo – suuressa kurjuudessa; Vallin kaupunginosa taasen oli hökkelikylä, jossa asui loisia, ja Pantsarlahdessa elivät köyhimmät, joita ei loisiksikaan tunnistettu.⁴²

Köyhyyden suoranainen keskittyminen esikaupunkeihin heijastui kulttuuriin. Niihin syntyi paremmin toimeentulevien alakulttuureita, kuten kruunun ja kaupungin virkamiesten, upseereiden ja pappien liittymiä, joissa vapaa-ai-

kaa vietettiin oman joukon kesken. Tällaisia ryhmiä oli lähinnä Viipurin oikeassa esikaupungissa (förstaden, suburb) eli keskiluokkaisessa Siikaniemessä, muualla vähemmän. Niihin syntyi myös huonosti voivien alakulttuureja. Viimeksi mainituista erottuu erikoislaatuinen ryhmä: köyhtyneet porvarit ja porvareiden lesket. Nämä uhkasivat ajautua kaupungin elätettäviksi, eikä aikakaudella haluttu kuluttaa varoja köyhäinhoitoon. Niinpä heille suotiin mahdollisuus hankkia elanto kapakanpidolla ja olutkaupalla; samalla rajattiin hyvin toimeentulevien oikeuksia ja tavallaan suljettiin heidät vanhaan kaupunkiin. Leskien ja vähävaraisten porvareiden taloissa myytiin olutta ja viinaa kaikille janoisille niin, että esikaupungit, etenkin Valli ja Pantsarlahti, olivat suuria juottoloita, joissa vähät välitettiin järjestyssäännöistä, tuotettiin järjestystä pilkkaava vastakulttuuria, häiriköitiin ja möykättiin. Kaupungissa oli kaupunginkellari osastoineen, lukuisia parempia anniskelupaikkoja, ja Siikaniemessäkin anniskelupaikkana pormestari Plantinin kellariksi kutsuttu sija.⁴³

Sosiokulttuurista topografiaa edistivät myös muut hallinnolliset ratkaisut, kuten kenraalikuvernööri Per Brahen (1602–1680) ajama ja Viipurissa hitaasti toteutettu regulariteetti. Se jakoi kaupungin entistä selvemmin lohkoikseen ja eristi lohkojen asukkaat toisistaan. Se vahvisti tosiasian, että kivitalot olivat täällä ja puutalot tuolla. Regulariteetti heijasteli barokkihenkisyttä ja huokui aikakaudelle tyypillistä valtiokeskeistä järjestystä. Suorat kadut, uudenlaiset linnoitusmuurit ja kaavoituksen mukana tulleet kadunnimet osoittivat valtion mahtia: puutaloja siirrettiin ja revittiin, köyhälistö ajatettiin kaava-alueen ulkopuolelle, kaduille annettiin samat nimet kuin muissakin kaupungeissa. Huonoimmin järjestykseen taipuivat keskiaikaisen sokkeloisen kaupungin valtaporvaristo, joka vastusti muutoksia.⁴⁴

HARMONISOITU MAAILMA - VALTIOKULTTUURIN TOINEN PUOLI

Ruotsin valtakunnassa kulttuurinen monimuotoisuus, kirjavat yhteiskunnalliset olosuhteet ja erilaiset tapanormistot sovitettiin 1600-luvun kuluessa yhteen luomalla valtiokulttuuri. Valta keskitettiin Tukholmaan ja rakennettiin jäntevä byrokraattinen hallintolaitos, joka paikallisella tasolla otti huomioon sikäläiset käytännöt (konglomeraattivaltio).⁴⁵ Keskushallinnon suosimat tavat tunkeutuivat byrokraattisia väyliä keskustasta periferioihin, ja vastaavasti perifeerinen paikalliskulttuuri suodattui byrokratian välittämänä keskukseen niin, että valtakunta näytti harmoniselta.⁴⁶

Viipuriin vuoden 1669 vaiheilla saapuneen Moij'n ensimmäisiä havaintoja oli, että kaupungin linna oli luhistumaisillaan.⁴⁷ Huonokuntoisenakin se oli merkittävä valtatekijä, jonka rooli suhteessa kaupunkiin ja kulttuuriin riippui

kulloisestakin korkeimmasta viranhaltijasta. 1600-luvulle saakka linnanpäälliköt ja käskynhaltijat olivat etäällä kruunusta, ainakin yrittivät pysyä itsenäisensä. 1600-luvun kuluessa heistä tuli hallitsijan alamaisia, mutta sellaisinakin he suosivat valtaporvaristoa, asettuivat kernaasti osaksi eliittiä. Suhde oli osapuolille eduksi. Kulttuurisesti katsottuna linna jos mikä edusti valtiokulttuuria. Se oli pienen varuskunnan keskus, käskynhaltijoiden ja maaherrojen residenssirakennus ja kruununvankila. Kuninkaalliset käskyt kulkivat sen kautta, ja siellä hallitsijoiden, kuninkaiden, kuningattarien ja merkityksellisten valtiomiesten muotokuvat aina Kustaa Vaasasta lähtien tuijottivat kulloistakin lääninkansliassa tai lääninkamarissa työskennellyttä virkamiestä.⁴⁸

Valtiokulttuurin – siis kruunun manipuloiman poliittisen kulttuurin – maamerkit eivät jääneet ainoastaan linnaan. Päinvastoin kruunu piti kaupunkia liian itsenäisenä, suorastaan rangaistuksen ansaitsevana ja tunkeutui kaupungin sisälle, sinne missä kaupungin maamerkit sijaitsivat. Tämä oli omiaan vahvistamaan kaupunkikulttuuria, joka vieroksui valtiokulttuurin läsnäoloa. Torilla, kaupungin sydämessä, oli kaupungin kaupan keskus, kaupungin versatas ja kaakinpuu, mutta sinne pystytettiin myös kruunun asevarikko, tullikamari ja kruunun veroaitat.⁴⁹

Raatihuone oli siirretty rantaan, vastapäätä linnalle vievää siltaa. Se oli ensisijaisesti kaupunkilaisten paikka. Siellä säilytettiin privilegioita ja asiakirjoja, sen tunnuksena oli myös näkyvälle paikalle sijoitettu kaupungin vaakuna. Rakennuksen pohjakerroksessa oli kaupunginkellari, joka jakautui paremman väen kakluunikamariin ja rahvaan savupiippukamariin. Kadulta ylemmäksi johtivat portaat oikeussaleihin, kämnerinoikeuden istuntosaliin, jossa puitiin kaikkien kaupunkilaisten asioita ja tutkittiin rikoksia, sekä raastuvan-oikeuteen, jonne tavallisen kaupunkilaisen askeleet kulkivat oikeastaan vain syytettynä ja jossa mahtavat kauppiaat ratkoivat riitojaan – poikkeuksellisen kovaäänisesti ja monisanaisesti.

Kalliin ja mahtavan raatihuoneen rakentaminen eteni hitaasti. Se oli vielä Moij'n saapuessa kaupunkiin siksi keskeneräinen, ettei Moij sitä mukamas raatihuoneeksi tunnistanut. Mutta eivätpä siellä vaikuttaneet olleet hänen mielestään asiansa tuntevaa joukkoa: raastuvanoikeus luki lakia väärin. Tässä Moij'n ja kruunun käsitykset lähenivät toisinaan. Jos lakia luettiin oikein, pormestarit ja raatimiehet keskittyivät kruunun mielestä vääriin asioihin, oikeutta ajaessaan he ajattelivat ainoastaan kauppahuonettaan tai omistautuivat ryyppiskelyyn ja muihin yksityisasioihin. Kruunu katsoi, että porvaristo oli haluton taipumaan siihen, että sen tulisi tuottaa valtiolle hyvää. Kruunu korosti toisaalta, että raadin tehtävänä oli valvoa porvaristoa niin, että porvaristo huolehtisi paremmin valtakunnan hyvinvoinnista ja vasta sen jälkeen omasta

hyvinvoinnistaan. Privilegioissakin painotettiin ensin valtakunnan ja vasta sitten viipurilaisten omia etuja.⁵⁰

J. W. Ruuthin *Viipurin historia* tapasi korostaa kieliryhmien välistä valtataistelua, joka ajoittui 1640–1660-luvuille ja 1670- ja 1680-luvun vaihteeseen. Kyse oli kuitenkin paljon suuremmasta, nimittäin taistelusta paikalliskulttuurin puolesta kruunua vastaan. Kamppailun kiihkeimpinä vuosina ulkopuolelta tulleet miehet, niin sanotut ruotsalaiset, saivat viipurilaisten mielestä kohtuuttomasti valtaa. Heitä saksalaiset ja Viipuriin ammoin asettuneet ruotsinkieliset pitivät ”irtolaisina”, jotka joutivat painumaan sinne mistä olivat tulleet. Kaupunkiin kotiutuneet toisen ja kolmannen polven viipurilaiset kehtasivat jopa irvailla, että nuo irtolaiset olivat kielitaidottomia. Kaikkiaan kyse oli siitä, että oli syntynyt ”viipurilaisuus”.

Viipurilaisuus oli sitä, että oli syntynyt kaupunkiin ja kasvanut sen tapoihin; sillä mistä isä tai isoisa oli kotoisin, ei ollut suurtakaan väliä. Menestyneet saksalais-, ruotsalais- ja suomalaistaustaiset kaupunkilaiset kamppailivat itsenäisyytensä, taloudellisten etujensa ja elämäntapansa puolesta jotakuinkin yhtenäisenä ryhmänä valtaan tarttuneita vieraita vastaan. Nämä olivat tilanteesta riippuen ruotsalaisia tai saksalaisia sanelijoita, yleensä ruotsalaisia herra pormestareita ja raatimiehiä.

Viipurilaiset kokoontuivat kaupunginkellariin juopottelemaan ja politikoi- maan. Se oli heidän paikkansa, josta sai ranskalaista, saksalaista ja espanjalaista viiniä, saksalaisia oluita ja mummaa. Siellä ja sitten oikeudessa pilkattiin vastustajia ja määritettiin samalla kulttuurista identiteettiä: ”Te olette ruotsalainen, minä olen suomalainen”; ”Pidä suusi saksalainen”; ”Tuo hyryrläinen ja loinen olisi piiskattava ja palautettava takaisin Ruotsiin”; ”Haluatteko te ruotsalaiset kohdella meitä näin”.⁵¹

Mojj’n tapauksessa pilkattu paikallinen eliitti, saksalaiset ja ruotsalaiset hallintomiehet saivat ensin tahtonsa läpi – tosin tällöinkin osittain – ja sitten myöhemmin nenilleen. Pilkatun kaupungin porvariston rivit rakoilivat. Oli naurettuja ja naurajia. Viimeksi mainituista löytyi joukko Moij’n tukijoita:⁵²

Hovioikeuden ratkaisu saapui huhtikuussa 1674. Moij kuuli päätöksestä ennen sen julistamista ja pakeni kaupungista pormestari Schmidtin hevosella. Päätöksen mukaan pyövelin oli poltettava paskilli torilla kirjoittajansa ja tallentajansa (Mende, joka oli päässyt rikoksestaan huolimatta muuttamaan Narvaan⁵³) läsnä ollessa, minkä lisäksi molemmat oli ajettava pois koko suuriruhtinaskunnasta. Pormestari Menschewer raivosi oikeudessa niille miehille, jotka olivat vastuussa siitä, ettei Moij saapunut kuulemaan ja kärsimään tuomiota. Menschewer ei pitänyt takuumiehiä kunniallisina miehinä, paremminkin nämä olivat valehteli-

joita, jotka joutivat haistamaan maaherran takamusta. Alkuperäinen paskillikin oli ehtinyt tuhoutua. Niinpä suuri tilaisuus pidettiin maaherran käskystä heinäkuuisena lauantaina torilla Menden läsnä ollessa, olipa pyövelillä poltettavana paskillia tai ei.

Mojj'n yllättävin tukija löytyi sieltä, missä itsenäisiä kaupunkilaisia – viipurilaisia – oli vuosikymmenten ajan myöskin epäilty: Tukholman kuninkaanlinnasta. Valtakulttuuria puhtaimmillaan edustivat hallitsija ja hänen välitön ympäristönsä, hovi ja neuvonantajat. Hallitsija oli kaikille Ruotsin valtakunnan asukkaille yhteinen, enimmäkseen ja useimmiten. Sitä hän tietysti oli viipurilaisillekin. Viipurilaiset olivat Ruotsin valtakunnan asukkaita ja hallitsijan alamaisia – sikäli kun eivät olleet kestejä, vierailijoita tai Venäjän hallitsijan alamaisia, joita he toisinaan olivat. Nämäkin nauttivat hallitsijan suojelua, mikäli sen ansaitsivat. Viipurin pormestarit ja raatimiehet ja Turun hovioikeus katsoivat, ettei Paul Moij ansainnut hallitsijan armollista alamaisuutta, mutta uusi kuningas oli toista mieltä:⁵⁴

Marraskuussa 1675 Viipurin raastuvanoikeudessa luettiin kopio kuninkaallisen majesteetin päätöksestä. Siinä täysi-ikäisyyden saavuttanut ja kruunajaisiaan viettänyt Kaarle XI armahti kaupungista ikiajoiksi ajetun Moij'n. Tämä sai takaisin menettämänsä kunnian ja kunniallisen nimensä. Lisäksi hänelle taattiin oikeus kuninkaallisen majesteetin armoon, alamaisuuteen ja suojeluun sekä vapaus asua ja kulkea Ruotsin valtakunnassa ja sen provinseissa kunniallisen alamaisen tavoin.

Valtakulttuurin edustajien hylkäämistä Moijista, vastakulttuurin ilmentymästä, tehtiin kerralla täydellinen ruotsalainen, saksalainen ja suomalainen. Viipurilaista hänestä ei kuitenkaan tullut. Silti armahdettu Moij asettui taloksi pormestari Hans Schmidtin (1625–1688) kamariin.⁵⁵ Sieltä hän osallistui kaupunkilaisten asioiden hoitamiseen parhaiten hallitsemallaan tavalla, hän toimi oikeudessa kaupungin saksankielisten naisten asiamiehenä,⁵⁶ hoiti pormestarin tilejä ja omia raha-asioitaan holtittomasti,⁵⁷ petkutti lauta- ja terva-kaupoissa.⁵⁸ Näin oli jonkin aikaa, sitten Moij katosi Viipurin historian lehdiltä. Tilaa oli uusille seikkailijoille.

Viitteet

- 1** Katso esimerkiksi Villstrand 2005, 26–28; Gustafsson 2008; Villstrand 2011, 51–55; Karonen 2014, 22–23, 166–167, 171.
- 2** Ruuth 1908, 296; Viikuna 2009, 126–127.
- 3** Lähteissä etunimi esiintyy muodoissa Paul, Pol ja Pål sekä sukunimi muodoissa Moij, Moi, Moj ja Mow.
- 4** Esimerkiksi Lagus 1893, 161–174; Ruuth 1908, 442–443; Halila 1944, 110–116; Riikonen 2008, 2–3; Chrispinsson 2011; Riikonen 2012, 41.
- 5** VRO 1672 (x:24), 25.9.1672, 215. Katso myös Villstrand 2005, 50–52.
- 6** Esimerkiksi Riikonen 2008, 2–3; Riikonen 2012, 41.
- 7** Ruuth 1908, 174–177, 183, 187–188, 306–307, 421–422; Katajala 2010, 140–144; Schweitzer 2013, 15–17. Kiinnostavasti saksalaiset vieroksuivat Viipurin kymnaasia ja suosivat paremminkin kotiopettajia ja yhteisopettajia, kunnes saivat perustetuksi oman saksalaisen koulun.
- 8** VRO 1638 (x:4), 14.4., 18.4.1638, 51–70; Ruuth 1908, 434–435. Teksti on mukailtu oikeuden muutoin niin kovin sekavasta pöytäkirjasta yhdistellen. Se ei siten ole suora käännös.
- 9** VKO 1666 (x:53), 26.6., 28.6.1666, 466, 468–473; Ruuth 1908, 434.
- 10** VRO 1671 (x:23), 9.12.1671, 426; Ruuth 1908, 434; Viikuna K 1985, 303–305. Martin hanhi saapui Ruotsiin paljolti kahta tietä, suursotien valloitusten ja saksalaisten kauppiaiden välityksellä. Tanskasta (Skoonestasta ja Hallannista) omittiin vieraanvarainen juoma- ja syömäjuhla, jopa oluen ryydittämä hanhipaisti. Sen sijaan pariutumisen ei näytä kuuluneen tanskalais-ruotsalaiseen versioon.
- 11** Ruuth 1908, 199–200.
- 12** VRO 1671 (x:23), 9.12.1671, 426–427.
- 13** VRO 1671 (x:23), 11.12.1671, 435; Ruuth 1908, 438.
- 14** VRO 1671 (x:23), 18.12.1671, 483–484. Katso myös Villstrand 2005, 18–19.
- 15** Esimerkiksi Viikuna 2015, 282–284.
- 16** VRO 1671 (x:23), 18.12.1671, 483–484.
- 17** VRO 1672 (x:24), 31.1., 3.2., 5.2., 7.2., 10.2.1672, 17–20.
- 18** VRO 1762 (x:24), 31.1., 3.2., 5.2., 7.2., 10.2.1672, 17–20.
- 19** VKO 1666 (x:53), 26.6., 28.6.1666, 466, 468–473.
- 20** Fur 2005, 352–353; Kjellberg 2005, 535–538; Englund 2007, 180–181.
- 21** Burke 1983, 178–196; Katajala 1994, 143–151; Lihatšev 1994, 23–30, 72–90; Katajala 1995; Bahtin 2002; Viikuna 2010, 103–104, 129–138.
- 22** Moij asui Burchardtin kamarissa vuoteen 1673 saakka. KA 8663: 528; 8664: 442.
- 23** VRO 1672 (x:24), 3.7.1672, 197.
- 24** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 197–198.
- 25** Pilkkään yhteisöllisenä, historiallisesti ja kulttuurisesti muotoutuvana ilmiönä kuului useimmiten myös muita huumorin osa-alueita kuin puhetta; pilkaksi voisi mieltää myös sanattoman, toista ihmistä vastaan suunnatun käyttäytymisen, eläimen matkimisen tai vastaavan toiminnan.
- 26** KA 8671: 508.
- 27** Viipurin oikeudenkäytöstä ja raadista Karonen 1994; Karonen 1995; Karonen 2010.
- 28** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 210–212.
- 29** Halmesvirta (ed.) 2011.
- 30** Lappalainen 2005, 167, 179, 185; Englund 2007, 168–169, 180–181.
- 31** Bahtin 1979, 334–354, 505–514; Lihatšev 1994, 9–11, 23–54; Viikuna 2010, 104.
- 32** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 208.
- 33** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 216.
- 34** VRO 1673 (x:24), 10.1.1673, 1.
- 35** Ruuth 1908, 177–180, 307–309; Tandefelt 2013, 55.
- 36** Ruuth 1908, 200, 299–300; Tarkiainen 1986.
- 37** KA 8678: 1–12.
- 38** VRO 1671 (x:23), 9.12.1671, 428, 432.
- 39** Esimerkiksi Schweitzer 2013, 15.
- 40** Tandefelt 2013, 54–55.
- 41** Ruuth 1908, 179–180.
- 42** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 206–207; Ruuth 1908, 278, 385–386, 402.

- 43** Vuonna 1685 kaupunki myönsi perinteisiin nojaten köyhtyneille porvareille ja suojelutta jääneille porvareiden leskille oikeuden harjoittaa esikaupungeissa olutkauppaa ja krouvausta. Samalla vaurailta kauppiailta tällainen liiketoiminta kiellettiin, heistä muutamat olivat kapakoita perustaneet ja altistaneet köyhät pahemmalle köyhyydelle. VRO 1685 (x:28), 17.1.1685, 5-6; Ruuth 1908, 281-282, 371, 373.
- 44** Lagus 1893, 109; Ruuth 1908, 257-259, 261, 269; Kostet 1995; Vilkuna 2009, 120-121; Kujala 2010, 323.
- 45** Gustafsson 1998; Eng 2001; Gustafsson 2008; Villstrand 2011, 51-55; Räihä 2012, 12-13.
- 46** Vilkuna 2013, 55-58; Karonen 2014, 166-167.
- 47** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 207.
- 48** KA 8636: 286; 8640: 197; 8643: 178; Ruuth 1908, 159-167, 287, 290; Vilkuna 2009, 121-125; Paula Mäkelän ja Hanna Pirisen artikkeli tässä teoksessa.
- 49** Ruuth 1908, 134-135; Villstrand 2005, 22.
- 50** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 207-208; Ruuth 1908, 168-172, 181, 262-264, 289, 304.
- 51** VRO 1634 (x:2), 3.12.1634; VRO 1656 (x:6), 11.8.1656, 264-266; Ruuth 1908, 209-300, 309, 314-315, 318, 370, 403; Tandefelt 2013, 55. Muistin ja tapojen merkityksestä poliittisessa kulttuurissa Einonen 2009; Räihä 2011.
- 52** VRO 1674 (x:25), 11.4., 13.4., 15.4., 8.7.1674, 85-89, 118-119.
- 53** Esimerkiksi VRO 1673 (x:24), 25.6., 22.7.1673, 13.4.1674, 152, 173; VRO 1674 (x:25), 85.
- 54** VRO 1675 (x:25), 8.11.1675, 232-233.
- 55** KA 8683: 77; 8684: 101; 8687: 85; 8689: 90.
- 56** Esimerkiksi 1677 Paul Moij oli Johann Remmertin lesken, Elisabethin asianajajana. VRO 1678 (x:26), 6.2.1678, 18.
- 57** VKO 1682 (x:60), 10., 14., 17.11.1682, 120, 121, 126.
- 58** VKO 1682 (x:60), 22.6.1682, 69.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto (KA)

Viipurin ja Savonlinnan läänin läänintilit.

Viipurin kämnerinoikeuden (VKO) ja raastuvanoikeuden (VRO) tuomiokirjat.

Lähdejulkaisut

Durchman (utg.) 1929. Durchman, Osmo (utg.), Domkyrkans i Viborg räkenskaper 1655-1704. Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja XII. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura.

Tutkimuskirjallisuus

Bahtin 1979. Bahtin, Mihail, Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia. Suomentaneet Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Airola. Moskova: Kustannusliike Progress.

Bahtin 2002. Bahtin, Mihail, Francois Rabelais. Keskiajan ja renessanssin nauru. Suomentaneet Tapani Laine ja Paula Nieminen. Helsinki: Like.

Burke 1983. Burke, Peter, Popular Culture in Early Modern Europe. New York: Harper Torchbooks.

- Chrispinsson 2011.** Chrispinsson, John, Den glömda historien. Om svenska öden och äventyr i öster under tusen år. Stockholm: Norstedts.
- Einonen 2009.** Einonen, Piia, Tradition and Memory in Shaping the Political Culture. Sixteenth- and Seventeenth-Century Urban Societies in the Swedish Realm. Teoksessa Petri Karonen (ed.), Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500–1800. *Studia Historica* 79. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Eng 2001.** Eng, Torbjörn, Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformen och begrepp från Vasa till Bernadotte. *Studia Historica Upsaliensia* 201. Uppsala: Uppsala universitet.
- Englund 2007.** Englund, Peter, Kuningatar Kristiina. Tyttökuningas. Suomentanut Reino Ekholm. Helsinki: WSOY.
- Fur 2005.** Fur, Gunlög, Invandrare och samer. Teoksessa Jakob Christernsson (red.), Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden. Lund: Signum.
- Gustafsson 1998.** Gustafsson, Harald, The Conglomerate State. A Perspective on State Formation in Early Modern Europe. *Scandinavian Journal of History* 23:3–4.
- Halila 1944.** Halila, Aimo, Me raatiherrat ja porvarit. Porvoo: WSOY.
- Gustafsson 2008.** Gustafsson, Harald, De överlappade pusslen. Om partikulariska och multietniska konglomeratstater i tidigmoderna tid. Teoksessa Engman, Max, Villstrand, Nils Erik (red.), Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket. Helsingfors: SLS.
- Karonen 1994.** Karonen, Petri, Viipurin raastuvanoikeudessa vuonna 1634 tehdyt oikeudenkäynti uudistukset ja niiden vaikutus kaupungin oikeudenhoitoon. *Lakimies* 92: 6.
- Karonen 1995.** Karonen, Petri, Raastuvassa tavataan. Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. *Studia historica Jyväskyläläisiä* 51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Karonen 2010.** Karonen, Petri, Viipurin hallinto ja oikeudenhoito 1600-luvulla. Teoksessa Viipurin läänin historia III. Suomenlahdelta Laatokalle. Lappeenranta: Karjalaisen Kulttuurin edistämisseätiö.
- Karonen 2014.** Karonen, Petri, Pohjoinen suurvalta. Suomi ja Ruotsi 1521–1809. *Kirjokansi* 63. Helsinki: SKS (4. painos).
- Katajala 1994.** Katajala, Kimmo, Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. *Historiallisia Tutkimuksia* 185. Helsinki: SHS.
- Katajala 1995.** Katajala, Kimmo, Oliko talonpoika rivo sälli? Uuden ajan alun ihmisen arviointia. *HAik* 93: 2.
- Katajala 2010.** Katajala, Kimmo, Karjala rajamaana. Viipurin läänin historia 1534–1617. Teoksessa Viipurin läänin historia III. Suomenlahdelta Laatokalle. Toimittaneet Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa, Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalaisen Kulttuurin edistämisseätiö.
- Kjellberg 2005.** Kjellberg, Erik, Baletten. Teoksessa Jakob Christernsson (red.), Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden. Lund: Signum.
- Kostet 1995.** Kostet, Juhani, Cartographia urbium Finnicarum. Suomen kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa. *Monumenta cartographica septentrionalia* 1. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Kujala 2010.** Kujala, Antti, Viipurin Karjala, Käkisalmen lääni ja Inkerinmaa Ruotsin suurvaltakaudella. Teoksessa Viipurin läänin historia III. Toimittaneet Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa, Jouko Nurmiainen. Suomenlahdelta Laatokalle. Lappeenranta: Karjalaisen Kulttuurin edistämisseätiö.
- Lagus 1893.** Lagus, Gabr., Kuvauksia Wiipurin historiasta I–II. Suomentanut P. H. Suuronen. Wiipuri: Wiipurin kaupunki.
- Lappalainen 2014.** Lappalainen, Mirkka, Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa. Helsinki: WSOY.

- Lihatšev 1994.** Lihatšev, Dmitri, Johdatus nauruun. Reunamerkintöjä venäläisyydestä. Suomentanut Erkki Peuranen. Pietari-säätiön julkaisuja 1. Helsinki: Taifuuni.
- Riikonen 2008.** Riikonen, Hannu K., Laus urbis in Seventeenth-Century Finland. Georg Haveman's Oratio de Wiburgo and Olof Hermelin's Viburgum. Teoksessa Harsting, Pernille, Viklund, Jon (eds.), Rhetoric and Literature in Finland and Sweden, 1600–1900. Nordic Studies in the History of Rethoric 2. Copenhagen: Nordisk Netwaerk for Retorikkens Historie.
- Riikonen 2012.** Riikonen, H. K., Jaakko Juteini – suomalaisen satiirin uranuurtaja. Teoksessa Huhtala, Liisi, Supponen, Sanna (toim.), Viipurin viisas – näkökulmia Jaakko Juteiniin. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 16. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- Ruuth 1908.** Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia. Viipuri: Viipurin kaupunki.
- Räihä 2011.** Räihä, Antti, Övergångsprocess, besittningstagande och lokala sedvänjor. Erövrade provinser under den nya överheten i Ryssland och Sverige under 1600- och 1700-talen. Scandia 77:1.
- Räihä 2012.** Räihä, Antti, Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla. Jyväskylä Studies in Humanities 183. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Schweitzer 2013.** Schweitzer, Robert, Saksalainen Viipuri. Teoksessa Paavolainen, Pentti, Supponen, Sanna (toim.), Monikulttuurisuuden aika Viipurissa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- Tandefelt 2013.** Tandefelt, Marika, Viipurinruotsalaiset. Teoksessa Paavolainen, Pentti, Supponen, Sanna (toim.), Monikulttuurisuuden aika Viipurissa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- Tarkiainen 1986.** Tarkiainen, Kari, Se vanha vainooja. Käsitykset itäisestä naapurista livana Julmasta Pietari Suureen. HTutk 132. Helsinki: SHS 1986.
- Vilkuna 1985.** Vilkuna, Kustaa, Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen. Helsinki: Otava.
- Vilkuna 2009.** Vilkuna, Kustaa H. J., Neljä ruumista. Helsinki: Teos.
- Vilkuna 2010.** Vilkuna, Kustaa H. J., Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850. Historiallisia Tutkimuksia 253. Helsinki: SKS.
- Vilkuna 2013.** Vilkuna, Kustaa H. J., Die schwedische Reichskultur und Finnland 1500–1800. Teoksessa Anssi Halmesvirta (Hrsg.), Land unter dem Nordlicht. Eine Kulturgeschichte Finnlands. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Vilkuna 2014.** Vilkuna, Kustaa H. J., Viina miehen mitta. Vapaa-ajalla rakennettu miehekkyyys 1550–1850. Teoksessa Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino.
- Vilkuna 2015.** Vilkuna, Kustaa H. J., Juomareiden valtakunta. Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850. Kitka-sarja 001. Helsinki: Teos.
- Villstrand 2005.** Villstrand, Nils Erik, Stormaktstidens politiska kultur. Teoksessa Jakob Christernsson (red.), Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden. Lund: Signum.
- Villstrand 2011.** Villstrand, Nils Erik, Norstedts Sveriges historia 1600–1721. Stockholm: Norstedts.